

Голові разової спеціалізованої
вченої ради
з присвоєння ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському
національному університеті імені Івана
Огієнка
доктору педагогічних наук, професору
МИРОНОВІЙ Світлані Петрівні

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента

кандидата педагогічних наук, доцента, старшого викладача кафедри
логопедії та спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ТКАЧ Оксани Михайлівни

на дисертаційну роботу «Формування лексико-семантичних умінь у
старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами
екологічного виховання»,

ЛУКАЧОВИЧ Галини Олександрівни

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

зі спеціальністю 016 Спеціальна освіта

Актуальність теми дисертаційної роботи. Вона зумовлена зростанням вимог до розвитку мовленнєвої компетентності, перегляду змістового наповнення програм для дітей дошкільного віку в напрямку формування природозбережувальної та екологодоцільної поведінки. Базовими вважаються вимоги до виховання екологічної культури, активного дослідження природи, поступового та планомірного формування у дошкільників життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання та відновлення природних ресурсів. Дошкільний вік є критичним для стимуляції і розвитку емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу, накопичення досвіду взаємодії з природою. Формування у дошкільників екологічної освіченості та відповідальності за збереження природи, мотивація до екологодоцільної діяльності, прищеплення навичок поважного ставлення до природного світу, виховання любові до природи та усвідомлення екологічних норм – ці та інші завдання екологічного виховання реалізуються через накопичення відповідних знань шляхом засвоєння мовних засобів. Недорозвиток лексико-семантичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення займає одне з важливих місць в структурі порушення, тому опанування семантикою природничо-екологічного змісту є складним і важливим завданням, яке вимагає відповідних знань та змістового забезпечення корекційно-розвиткової роботи.

Наукова новизна одержаних результатів.

У дисертаційному дослідженні поглиблено та уточнено поняття «лексико-семантичні уміння», обґрунтовано його зміст, визначено та описано рівні володіння мовно-мовленнєвими засобами природничо-екологічного змісту та описано труднощі засвоєння природничо-екологічної лексики старшими дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення; експериментально визначено педагогічні умови формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами екологічного виховання; розроблено та апробовано методику формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами екологічного виховання, зібрано, впорядковано та вдосконалено дидактичний інструментарій для забезпечення корекційно-розвиткової роботи з даною категорією дошкільників.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробленні педагогічного забезпечення з формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ засобами екологічного виховання. Дослідниця розробила ігри, коректурні таблиці, бесіди та завдання на мовленнєвому матеріалі природничо-екологічного змісту, що забезпечило мотивацію та візуалізацію для засвоєння понять та знань. Це дало змогу збільшити словниковий запас природничо-екологічного змісту, розширити семантичні поля, активізувати мовленнєву діяльність загалом та формувати семантико-граматичні зв'язки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках до розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті ЛУКАЧОВИЧ Галиною Олександрівною, вдало обґрунтовані та відповідають меті і завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логіко-сміслові переходи між підпунктами дослідження і визначеними розділами присутні. Результати дисертаційної роботи висвітлено у значній кількості наукових публікацій – у 25 наукових працях, із них: 6 статей у наукових фахових виданнях України; 19 публікацій апробаційного характеру.

Результати дослідження пройшли апробацію у 5 закладах дошкільної освіти комбінованого та компенсуючого типу Львівської, Івано-Франківської та Житомирської областей, а також у Центрі розвитку мовлення та психологічної допомоги «Основа». Також були залучені заклади загальної дошкільної освіти, в тому числі з інклюзивним навчанням.

Варто наголосити на використанні результатів дослідження в освітньому процесі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з підготовки фахівців першого бакалаврського рівня та другого магістерського рівня вищої освіти в галузі знань 01 Освіта Педагогіка за спеціальністю 016 Спеціальна освіта. Логопедія: під час викладання освітніх компонентів: «Інформаційні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами», «Інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності», «Основи

теорії мовленнєвої діяльності», «Соціальна адаптація і виховання дітей з особливими освітніми потребами».

Достовірність здобутих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, що становлять філософські, соціологічні, психологічні та педагогічні положення взаємовідносин, взаємозв'язку та взаємозумовленостей і передбачають дослідження лексико-семантичних умінь дітьми із загальним недорозвитком мовлення та нормотиповим розвитком.

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження Галиною Олександрівною використано комплекс теоретичних, емпіричних, статистичних та прогностичних методів, ґрунтовно опрацьовано літературні джерела дослідження, оскільки на різних етапах наукового пошуку було проаналізовано 301 джерело, з них 56 – англomовних.

Характеристика основних положень роботи.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, 9 додатків (обсягом 88 стор.). Робота містить 23 таблиці, 16 рисунків. Основний зміст дисертації викладено на 249 сторінках, повний обсяг – 346 сторінок.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи «Формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами екологічного виховання» ЛУКАЧОВИЧ Галини Олександрівни дав змогу виокремити позитивні та значущі аспекти наукового дослідження, що є значним внеском у сучасну педагогічну науку. У вступі вдало обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість здобутих результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів.

У першому розділі здійснено ґрунтовний аналіз досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі, подано характеристику базових понять дослідження, проаналізовано мовознавчі, лінгвістичні, психолінгвістичні погляди на особливості становлення та розвитку лексико-семантичних умінь у дошкільників з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком. Зокрема розглянуті такі поняття як «слово», «сема», «семантичне поле», «значення» та його структура. Висвітлено погляди науковців, щодо використання терміну «лексико-семантичні уміння» та акцентовано увагу на поєднанні лексичних одиниць у семантико-граматичному контексті. Висвітлені основні проблеми та окреслена проблематика формування природничо-екологічної компетентності дошкільників, а саме, її зумовленість недостатністю пізнавальних функцій, й передусім, мислення і мовлення, а також із зниженим рівнем мотивації, з недостатньою сформованістю емоційно-вольової сфери, порушеннями структури особистості, зниженою пізнавальною і мовленнєвою активністю; недостатньою сформованістю мисленнєвих операцій (порівняння, абстрагування, узагальнення, аналогії тощо); труднощами запам'ятовування, збереження та відтворення інформації зорової і слухової модальності; незрілістю словесної регуляції, труднощами словесного опосередкування; недостатньою стійкістю та труднощами переключення уваги.

У *другому розділі* – обґрунтовано методику діагностики рівня сформованості лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ та ТМР, виокремлено критерії, компоненти, кожен з яких орієнтовано на оцінку за певними показниками: стану сформованості номінативного словника природничо-екологічної лексики, що позначає об'єкти та явища природи; рівня розуміння значень слів; здатності до елементарних узагальнень і формування логіко-семантичних конструкцій; дослідження сформованості екологічних і природничих знань, усвідомлення необхідності бережливого ставлення до природи та її ресурсів, а також прояви відповідного ставлення і поведінки; стан предикативної та атрибутивної природничо-екологічної лексики; рівень володіння лексичною валентністю та сполучуваністю; розуміння та використання лексико-семантичних явищ (синонімія, антонімія, багатозначність); стану сформованості прийменникового словника; здатності до словотвору та граматичної словозміни; образність і асоціативність словника; його варіативність, точність, доречність та змістовність мовлення.

Результати вивчення були проаналізовані за трьома складовими – когнітивною (1. лексичний компонент, що відповідає за активний номінативний словник, 2. семантичний компонент, що відповідає за розуміння значень слів, їх зв'язків і категоріальну організацію, розуміння логіко-семантичних конструкцій та елементарні екологічні знання, розуміння необхідності бережливого ставлення до природи, її ресурсів); репродуктивною (1. у лексичному компоненті, що включає стан сформованості предикативної і атрибутивної природничо-екологічної лексики, 2. у семантичному компоненті, що визначається сформованістю лексичної валентності та сполучуваності, явищ синонімії, антонімії, багатозначності) та діяльнісною складовою у всіх компонентах.

ЛУКАЧОВИЧ Галина Олександрівна визначила критерії та показники сформованості лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ; розробила відповідний діагностичний інструментарій з урахуванням природничо-екологічного контенту; вивчила та описала рівні сформованості лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ та типовим розвитком.

Безперечно, заслуговує уваги дослідження рівня екологічної компетентності педагогів (вихователів, психологів та вчителів-логопедів), як передумови формування природничо-екологічної лексики у старших дошкільників з ЗНМ.

У *третьому розділі* – обґрунтовано доцільність застосування комплексного підходу, який включає словесні методи (бесіда, розповідь, переконання), наочні прийоми (демонстрації, презентації, дидактичні ігри, використання наочних посібників, роздаткового матеріалу тощо) та практичні методи (мовні вправи та ігри). Педагогічне забезпечення представлене дослідницею як модель, до складу якої входять: методологічний, змістовний та контрольний блок. У формуальному експерименті були використані дидактичні ігри природничо-екологічного змісту; бесіди та розповіді екологічного спрямування; мовно-мовленнєві вправи на матеріалі природничої

лексики; нейровправи з малюнковими зображеннями об'єктів природного світу.

Під час формувального експерименту Галиною Олександрівною розроблено та апробовано методику «Формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ засобами екологічного виховання». Вона складається з кількох паралельних напрямків роботи: збільшення словникового запасу природничо-екологічного змісту, розширення семантичних полів, активізація мовленнєвої діяльності, формування семантико-граматичних зв'язків.

Варто відзначити, що кожний розділ дисертації має свою наукову значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у роботі сформульоване цілісне і системне бачення умов та засобів, що необхідні для успішного формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників з ЗНМ засобами екологічного виховання.

Наукові праці, які відображають результати дисертації.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалась на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях і форумах. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження представлені у 25 наукових працях, із них: 6 статей у наукових фахових виданнях України; 19 публікацій апробаційного характеру.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлене дисертаційне дослідження є самостійним та завершеним, його результати є значущими як для педагогічної науки України, так і інших держав. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження ЛУКАЧОВИЧ Галини Олександрівни, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації.

Результати наукового дослідження ЛУКАЧОВИЧ Г.О. дають підставу вважати, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута, а сукупність отриманих результатів є важливими для теорії та методики педагогічної науки в цілому, вважаємо за необхідне висловити певні побажання, що виникли у процесі рецензування результатів.

1. У першому параграфі дисертаційного дослідження представлено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми лексичної семантики, розкрито чимало лінгвістичних понять (зокрема, «семантичний трикутник», «денотат», «референт», «лексична валентність», «лексична сполучуваність»); зацентовано увагу на лінгвістичних підходах до визначення поняття «значення слова». Проте, відповідно до назви параграфу 1.1, основну увагу варто було б приділити безпосередньо аналізу поняття лексико-семантичних умінь та особливостей їх розвитку у дітей з типовим мовленням та з загальним недорозвиненням мовлення.

2. Досліджувані у констатувальному експерименті когнітивна, репродуктивна і діяльнісна складові лексико-семантичних умінь здебільшого націлені на вивчення особливостей оволодіння дітьми лексичною складовою і у меншій мірі її семантичних проявів (особливо заявленого формування внутрішніх переконань та емоційного зв'язку дітей з інформацією природничо-

екологічного напрямку та прив'язки цих знань до щоденної діяльності дітей (чи ці напрямки корекційної роботи також реалізовуватимуть вчителі-логопеди на своїх заняттях, чи можливо передбачено інші підходи до реалізації комплексного впливу).

3. Важливою складовою дисертаційного дослідження є визначення рівня екологічної обізнаності педагогічних працівників, це дуже потрібна і своєчасна інформація. Однак, виникає питання щодо шляхів подолання виявлених прогалин екологічної обізнаності у цієї категорії досліджуваних.

Загальний висновок про відповідність дисертації чинним вимогам

Аналіз дисертаційної роботи та опублікованих праць дає підставу вважати дисертацію ЛУКАЧОВИЧ Галини Олександрівни «Формування лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами екологічного виховання», завершеним, цілісним і самостійним дослідженням. Виконане дослідження має достатньо високий теоретичний, методичний та практичний рівень, послідовне та логічне представлення матеріалу, необхідну повноту розкриття виконаних розробок. Дослідження є особистою авторською роботою, цілісною і завершеною згідно з поставленою метою та визначеними завданнями. В опублікованих працях з достатньою повнотою відображено зміст і основні результати дослідження.

Отже, дисертації Галини Олександрівни Лукачович повністю відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта. Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор ЛУКАЧОВИЧ Галина Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань Освіта/Педагогіка за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Офіційний рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії
та спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Оксана ТКАЧ

